

január 1–8. közti Nyitra alattit (94. o.), vagy az 1473. december [6.] 9–10-i Modra erősség alatti ostromtábort (99. o.). További fontos információkat tudunk meg: az 1462. október második felében Havasalföld határa mentén történt hadmozdulatokról (71. o.), vagy az 1470. július 12/13-i Tovačovnál aratott, győztes csatáról (91. o.). Végül, a király felesége, Beatrix itineráriumáról is szólnunk kell, hiszen a szerző nála is módszeresen jelölte, ha tartózkodási helye katonai vonatkozású (134., 135. o.).

Horváth Richárd markánsan megkülönbözteti haditábort és ostromtábortól. Erre példa a Nyitra várának ostroma, itt állomásozó lengyel katonaság okán. 1471. december 31-én még a Nyitra melletti haditáborról beszél, 1472. január 1–8. között azonban már ostromtábort jelöl (ekkor zajlott a vár ostroma), majd január 12-én ismétlen haditáborban található a király; január 12–13. között Üzbeq, majd 15–28-án Radosna falu mellett ismét haditáborban (94–95. o.). A kötet hadtörténeti aspektusokra

koncentráció kiegészítései segítik a hadsereg mozgásának rekonstruálását és időbeli elhelyezését – természetesen arra az időszakra korlátozódva, amikor a király is a sereggel tartott.

A munka további érdeme, hogy jegyzetelése pontos és visszakövethető. Tükröződik a szerző azon igyekezete, hogy a király és királyné hollétét forrásokkal minél precízebben alátámassza. Ezt segítik továbbá a könyv végén található *Rövidítések, Hónapnevek, Levéltárak és Források*, *irodalom* című jegyzékek, melyek segítségével feloldhatók a lábjegyzetekben felbukkanó rövidítések. Ezek a fejezetek azt is mutatják, hogy a kötet szerzője mily széles forrásanyagbázist használt fel munkája során. Az itinerárium szó hallatán az olvasó adatok halmazára gondolhat, de Horváth Richárd kötete ezen messze túllépett, s így a mű nemcsak a szakmának, hanem a történelmünk e korszaka iránt érdeklődő laikus olvasók számára is hasznos és élvezetes olvasmány.

Kranzieritz Károly

FARKAS KATALIN

MAGYAR FÜGGETLENSÉGI TÖREKVÉSEK 1859–1866

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, sorozatszerk: Veszprémy László

(*HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Line Design, [Budapest], 2011., 224 o.*)

Az 1849. évi függetlenségi háború elvesztése után külföldre menekült volt kormányzó, Kossuth Lajos, valamint a magyar emigráció többi tagjának legfontosabb célja a szabadságharc újrakezdése, és Magyarország függetlenségének kivívása volt. Az 1848–1849. évi háború sikertelensége arra a felismerésre készítette ezeket a politikusokat, hogy a tartós függetlenség elérése csak akkor sikerülhet, ha Magyarország nem marad egyedül és céljai megvalósításában más országok, esetleg nagyhatalmak támogatására is számíthat. Ekkor lehet csak esély Bécs és esetleges szövetségesei legyőzésére. A másik fontos felismerés az volt, hogy a magyar függetlenségi törekvések nem lehetnek sikeresek a nemzetiségek igényeinek és érdekeinek valamilyen mértékű figyelembe vétele nélkül. Kossuth és a magyar politikai emigráció csaknem két évtizeden keresztül igyekezett megteremteni azokat a feltételeket, amelyek segítségével, külföldi támogatással,

újraindítható a függetlenségi háború. Ezek az erőfeszítések egészen az 1867-es osztrák-magyar kiegyezésig tartottak.

Farkas Katalin, a 48-as magyar emigráció történetének fiatal, tehetséges kutatója már több rész tanulmányt publikált a témában, többek között a *Századok* és a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain. Most megjelent könyve – amely 2006-ban megvédett doktori (PhD) disszertációján alapul – e két évtizedes küzdelem második fele, az 1859 és 1866 közötti évek történetét tekinti át. Azt az időszakot, amikor a magyar függetlenségi törekvések az egységes Olaszország létrehozásáért folytatott küzdelmekkel kapcsolódtak össze. A szerző olasz nyelvtudásának birtokában római levéltárakban és könyvtárakban kutatva tárta fel a korszak olasz levéltári forrásait és szakirodalmát. Emellett felhasználta az eddig megjelent magyar szakirodalom és forráskiadás eredményeit, valamint a hazai levéltárak forrásanyagát is.

Kutatásai segítségével a témában megjelent minden eddigi feldolgozásnál részletesebben mutatja be a Csáky–Komáromy-féle szervezkedés részleteit, a magyar függetlenségi mozgalom európai hatalmi politikában játszott szerepét, a piemonti, majd olasz kormányok, végül a porosz vezetés magyar emigrációval fenntartott kapcsolatait, valamint az időszak magyarországi titkos szervezkedéseinek történetét.

A kötet első fejezete (*Az egységes Olaszország születésének évei*) a Francia Császárság és a Szárd-Piemonti Királyság 1858-as szövetségkötése utáni három év eseményeit mutatja be. A magyar emigráció számára ekkor csillant fel a remény, hogy az egységes olasz állam megteremtésére irányuló Habsburg ellenes francia–szárd-piemonti törekvések, és a kirobbanó francia–piemonti–osztrák háború lehetőséget nyújt a magyar függetlenség kivívására. A magyar emigráció korábban egymással kevésbé szívélyes viszonyt ápoló három vezető személyisége, Kossuth Lajos, Klapka György és gróf Teleki László 1859 májusában létrehozta a Magyar Nemzeti Igazgatóságot azzal a céllal, hogy képviselje az emigrációt a külföldi kormányokkal folyó tárgyalásokon és koordinálja a szervezőmunkát. Ezzel párhuzamosan Magyarországon is megalapításra került egy titkos szervezet, a pesti központi bizottmány, amely a külföldi előkészületekről híreket kapó – az emigránsokhoz baráti-rokoni szálakkal kötődő – hazai ellenzékiekből állt. A rövid háborút gyorsan lezáró villafrancai fegyverszünet azonban rácaffolt a reményteljes várakozásokra. Az a tény azonban, hogy a piemonti kormány kevesellte a háborúban elért eredményeket, reményt adott a magyar törekvések későbbi megvalósulására. A két fél közötti tárgyalások 1860-ban megállapodássá értek: Cavour, a piemonti miniszterelnök és a Magyar Nemzeti Igazgatóság három tagja szerződést kötött a katonai és politikai együttműködéséről egy majdan bekövetkező Ausztria elleni háborúban. Ennek értelmében közös háborús célnak tekintették a magyar függetlenség kivívását. Ez a megállapodás volt az emigráció talán legnagyobb diplomáciai sikere. A nemzetközi helyzet azonban nem kedvezett a felek céljainak. A hazai bizottmány feloszlott, az emigráció háromtagú szervezete Teleki László „hazarablása” után kéttagúra szűkült. A szerző külön alfejezetben tárgyalja a magyarországi hadseregszervezés kérdését, melynek sikeressége egy esetleges magyarországi felkelés

szempontjából rendkívül fontos lett volna. A feltárt források alapján azonban egy kevésbé valószínű, inkább csak papíron létező és a Magyar Nemzeti Igazgatóság magyarországi megbízottjává kinevezett Komáromy György vágyait tükröző felkelőserég képe bontakozik ki. Az 1861. évi országgyűlés határozati párti többsége mellett a szélsőbal is kereste Kossuthal a kapcsolatot. E relációk történetét is részletesen olvashatjuk. A hazai kapcsolatok mellett a Magyar Nemzeti Igazgatóság igyekezett összeköttetést teremteni a román fejedelemségek és Szerbia vezetőivel is. Ennek kettős célja volt: egyrészt a várható háborúban történő együttműködés biztosítása, fegyverraktárak létesítése román, illetve szerb területen, másrészt a magyarországi nemzetiségek jogainak esetleges kiterjesztése. E megbeszélések bemutatása mellett részletes tájékoztatást kapunk a magyarországi politikusok és sajtó nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról is.

A kötet második és harmadik fejezete (*A lengyel felkelés időszaka, illetve Kísérletek a magyar, a román és a szerb nemzeti törekvések összehangolására*) az 1862 és 1866 közötti időszak emigrációs történetét tárgyalja, azokat a diplomáciai egyeztetéseket, melyek mozgatórugója továbbra is a magyar függetlenségért folytatandó háború előkészítése volt. Az emigráció belső viszonyai ezekben az években jelentős mértékben átalakultak. Az 1862 májusában, egy milánói lapban megjelenő – Kossuth által kidolgozott – Dunai Szövetség tervének nyilvánosságra kerülése külföldön és Magyarországon is hatalmas visszhangot váltott ki. A tervezet egy amerikai típusú demokratikus köztársaság keretei között egyesítette volna Magyarországot, Horvátországot, Románia és Szerbia önálló államait. Ezt az elképzelést az egykori Határozati Párt többsége is elutasította, Klapka pedig kilépett az ekkor már csak két tagú Magyar Nemzeti Igazgatóságból, és visszavonult a politikai tevékenységtől. Ezzel az emigráció irányító szerve megszűnt. Az emigráció viszonyrendszerének, külföldi (elsősorban olasz) és magyarországi kapcsolatainak átalakulásához az említett tényezőkön kívül két kevésbé ismert határozati politikus, Komáromy György és gróf Csáky Tivadar tevékenysége is hozzájárult. 1862-ben Genfben költöztek, és Klapkával együttműködve arra törekedtek, hogy Kossuth kizárásával maguk határozzák meg az emigráció és a szabadságharc újraindítása szempontjából potenciális szövetség

ségest jelentő olasz kormány viszonyát. Tevékenységük eredményeképpen Kossuthnak egy időre mind az olasz vezetéssel, mind a hazával szüneteltek összeköttetései. 1862-re azonban Csáky és Komáromy korábbi határozati kapcsolatai már nem bizonyultak elegendőnek. Az egykori politikustársak már nem egy titkos szervezkedésben, hanem a magyar kérdés legális keretek közti rendezésében látták a megoldást. A hazai szervezkedés így meglehetősen gyenge lábakon állt, és egy esetleges felkelés esetére mindössze két felfegyverzett zászlóalj kiállítását irányozta elő. Csákyék ennek ellenére külföldön nagyobb mértékűnek tüntették fel a hazai ellenállás támogatottságát és lehetőségeit, valamint Kossuthtal ellentétben – aki az esetleges magyar szabadságharc külföldi támogatásának biztosítását tartotta szem előtt – semmilyen feltételhez nem kötötték a hazai felkelés megindítását. Az említett két fejezet részletesen tárgyalja a diplomáciai tárgyalások, a hazai szervezkedések, valamint ezekkel összefüggésben a nemzetközi politika eseményeinek történetét, egészen addig, hogy 1865 végére az osztrák–magyar kiegyezés várható közelsége miatt megszűnt az olasz kormány és a magyar emigránsok közötti érintkezés.

A kötet negyedik fejezete (*Az utolsó remény: az 1866. évi háború*) már arról az időszakról ad részletes képet, amikor a kiegyezés előtt utoljára merült fel az a lehetőség, hogy a magyar kérdés tárgyalásos helyett fegyveres megoldást nyer. Kossuth, akit a kedvezőtlen nemzetközi politikai helyzet és felesége betegsége, majd 1865-ös halála az előző években visszatartott a cselekvéstől, újra aktivizálta magát. Olaszország és Poroszország közlő Ausztria elleni háborúja kapcsán 1866 tavaszán mind a firenzei, mind a berlini vezetésnél igyekezett elérni a magyar kérdés fegyveres megoldásának támogatását. A háború közeledtével a francia, valamint az olasz vezetés sürgetésére Csáky, Komáromy és Klapka látszólag megegyezett Kossuthtal az együttműködésben, valójában azonban a volt kormányzó kizárásával kötöttek megállapodást a poroszokkal a Klapka-légió felállításáról. Ekkor sem vették figyelembe Kossuth 1859 keserű tapasztalata óta hangoztatott feltételét: a szövetséges hatalom garanciáját a háború Magyarország felszabadításáig történő folytatásáról. Ilyen körülmények között a magyarországi szervezés elégtelensége, valamint a hazai közhangulat inkább kiegyezéspárti jellege miatt a légió

csak kudarcot vallhatott, a háború pedig csak addig folyt, amíg azt Olaszország és Poroszország érdekei kívánták. Kossuth számára csak 1866 augusztusában derültek ki a Csáky–Komáromy-féle szervezkedés „üzelmei”. Ezeket az 1867 elején Olaszországban nyomtatott és néhány példányban Magyarországra is eljutott *Negyvenkilencz* című lap hasábjain igyekezett leleplezni.

A szerző *Összegzésében* (164–165. o.) megállapítja: „Nem túlzás azt állítani, hogy egyes balközép politikusok csak politikai érvényesülésük egyik lehetséges eszközét látták a függetlenségi szervezkedésben. Éppen emiatt volt fontos számukra, hogy Csáky és Komáromyn keresztül fenntartsák emigrációs kapcsolataikat. Magatartásuk arra a téves következtetésre vezette Csákyt és Komáromyt, hogy a függetlenségi törekvések terén van alternatívája a Kossuth által kijelölt, Magyarország demokratizálása felé vezető útnak.” Az emigráció nemzetközi kapcsolatainak alakulása kapcsán megjegyzi: „Klapka közvetítése, a szervezett magyarországi háttér hangoztatása és a magyar szabadságharc magára maradását kizáró biztosítékokról való lemondás elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy Csáky és Komáromy elszigetelje Kossuthot 1863–1864-ben az olasz, 1866-ban pedig a porosz kormánnyal való kapcsolattartástól.” Végül összefoglalóan megállapítja, hogy „az 1860-as években a magyar függetlenség kivívásának sem a belső, sem a külső feltételei nem teljesültek. Kossuth, a kiegyezés miatt érzett keserű csalódásában minden haragját Csákyra és Komáromyra zúdította, őket téve felelőssé a szabadságharc elmaradásáért. E tekintetben túlzott, hiszen Csáky és Komáromy nem egy valós lehetőséget szalasztott el. Méltán kárhoztatta őket ugyanakkor azért, mert nem ismertek erkölcsi gátlásokat az elvtelenség, a nemzet sorsának felelőtlen kockáztatása, a tárgyalópartnerek félrevezetése és a személyes érdekek előtérbe helyezése kapcsán.”

A kötet függelékében a Klapka-légió tisztikaráról készült adattár, a tárgyalt események kronológiája, a könyv szereplőit bemutató képtár, forrás- és irodalomjegyzék, személynévmutató, valamint angol és német nyelvű rezümé kapott helyet. Az igényesen elkészített, nagy forrásanyagot felvonultató, lábjegyzetekkel bőségesen ellátott mű jó szívvel ajánlható minden, a korszakkal foglalkozó történésznek vagy az emigráció története iránt érdeklődő